

СЭТГҮҮЛ ЗҮЙН СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙГ БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГА

М.Зулькафиль*, Алима (Alima)**

*МУИС-ийн Сэтгүүл зүй, олон нийтийн харилцааны тэнхимийн профессор, шинжлэх ухааны доктор (Dr.Sc)

**МУИС-ийн Сэтгүүл зүй, олон нийтийн харилцааны тэнхимийн докторант

Түлхүүр үгс: шинжлэх ухааны мэдлэг, судалгааны зарчим, арга зүйн судалгаа, түүхчлэн үзэх ба логикийн арга, арга зүйн бүтэц ба судлагдахуун, арга зүйн зарчмууд

Орчин үед шинжлэх ухааны шинэ ололт амжилтад зөвхөн судалгааны материалыг өргөтгөх, баяжуулан гүнзгийрүүлэх төдийгүй, түүнийг судлах хуучин уламжлалт аргуудыг боловсронгуй болгох, шинэ арга, хандлагуудыг олж илрүүлэх замаар хүрэх боломжтой гэдэг нь улам бүр тодорхой болж байна. Тиймээс шинжлэх ухааны мэдлэгийн бүтцэд өдөр тутмын судалгааны үр дүнгээс гадна судлагдахууныг таньж мэдэх, болж байгаа үйл явцын учир шалтгааныг тайлбарлах, ойлгоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг судалгааны зарчим, арга, хандлагууд болон логик сэтгэлгээний ач холбогдол эрс өсөн нэмэгдэж байна.

Сэтгүүл зүй судлаачид арга зүйн янз бүрийн асуудлыг тодорхой хэмжээгээр хөндөж байсан бөгөөд тэдний үзэл бодлыг бүхэлд нь тусгах боломжгүй учир зөвхөн сэтгүүл зүйн тодорхой нэг чиглэл, салбарын судалгааны арга зүйг боловсруулах, боловсронгуй болгох, энэ асуудлыг

дэвшүүлэн тавихад чухал ач холбогдол бүхий бие даасан бүтээлүүдийн талаар товч өгүүлье.

Монголын тогтмол хэвлэлийг 1895-1925 он хүртлэх хугацаанд гарч байсан сонин, сэтгүүлийн материалд тулгуурлан судлах арга зүй ба аргын асуудлыг хөндсөн анхны бие даасан бүтээл бол түүхийн шинжлэх ухааны доктор Г.Дэлэгийн “Монгол тогтмол хэвлэлийн түүхэн тэмдэглэл” (1965) юм. Зохиогч цаашид тогтмол хэвлэлийн түүхийн судалгааг гүнзгийрүүлж хөгжүүлж, “Монголын хэвлэл” (1971, 1972) хоёр боть нэг сэдэвт зохиол туурвисан бөгөөд сэтгүүл зүйн түүхийн судалгааны арга зүй, түүний дотор түүхийн эх сурвалж, нийтлэлийн агуулгыг судлах аргын эх суурийг тавьжээ. Сэтгүүл зүйн түүхийн судалгааны арга зүйг хөгжүүлэхэд чухал хувь нэмэр оруулсан бүтээл бол доктор Л.Норовсүрэнгийн “Монголын сэтгүүл зүйн түүхэн тойм” гурван боть, “Монголын нийтлэл” гурван боть, доктор Т.Баасансүрэнгийн “Монголд чөлөөт ардчилсан хэвлэл бүрэлдэн төлөвшсөн нь” (2009-2016) найман боть нэг сэдэвт зохиол мөн. Ялангуяа сэтгүүл зүйг түүхчлэн судлах, ХМХ-үүдийн хэв маягийн судалгаа, нийтлэлийн ур чадвар, агуулгын судалгаа, эх

сурвалжийн судалгааны арга зүйг боловсронгуй болгох, судалгааны нийтлэг аргуудыг манай сэтгүүл зүйн практикт нэвтрүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлсэн.

Монголын сэтгүүл зүйн онолын судалгаа жинхэнэ утгаараа 1990-ээд оноос эхэлсэн бөгөөд наяд оны дунд үед гарсан доктор Г.Дэлэг, Д.Үржинбадам нарын “Хэвлэлийн онол, дадлага”, Д.Нямсүрэнгийн “Сэтгүүлчийн ур чадвар”, Т.Баасансүрэнгийн “Тэргүүн туршлагыг хэвлэлээр сурталчлах асуудалд” бүтээлийг эс тооцвол онолын асуудлыг тусгасан дорвитой бүтээл гараагүй юм. Харин 80-аад оны эхээр ЗХУ-д хэд хэдэн судлаач сэтгүүл зүйн чиглэлээр эрдмийн зэрэг хамгаалж, 1995 онд МУИС-ийн сэтгүүл зүйн тэнхимийн дэргэд Сэтгүүл зүйгээр докторын (Ph.D) зэрэг хамгаалуулах мэргэшсэн зөвлөл байгуулсан нь сэтгүүл зүйн бүх чиглэлийн судалгааг, түүний дотор онолын судалгааг хөгжүүлэхэд онцгой үүрэг гүйцэтгэсэн. Мөн ОНМХ-ээр төрөлжсөн судалгаа хийх эх суурь тавигдаж, Т.Галдан, Ю.Эрдэнэтуяа, Ц.Пунсаа, С.Энхцэцэг зэрэг судлаачид телесэтгүүл зүйн, Ц.Балдорж, М.Зулькафиль нар орон нутгийн сонины асуудлаар эрдмийн зэрэг хамгаалжээ. Өөрчлөлт шинэчлэлийн үеийн сэтгүүл зүйн онол, практикийн асуудлуудыг нухацтай судалсан томоохон нэг сэдэвт зохиол бол эл өгүүллийг бичигчийн “Орчин үеийн Монголын сэтгүүл зүй” (Монголын сэтгүүл зүйн хөгжлийн чиг хандлага, онол, практикийн асуудлууд) хэмээх нэг сэдэвт зохиол юм. Энэ бүтээлд сэтгүүл зүйн судалгаанд түгээмэл хэрэглэдэг задлан шинжилж нэгтгэн дүгнэх, индукц, дедукц, харьцуулан судлах, диахрон ба синхроны арга, комфротацийн арга, социологийн су-

далгааны аргуудыг өргөн хүрээнд хэрэглэж, зарим аргыг Монголын сэтгүүл зүйн судлалд анх удаа хэрэглэснээр сэтгүүл зүйн судалгааны арга зүйг хөгжүүлэхэд үнэтэй хувь нэмэр оруулсан билээ.

Сүүлийн жилүүдэд сэтгүүл зүйн түүх, онол, практикийн асуудлуудыг нарийсгаж, нэлээд гүнзгийрүүлэн судлах хандлага ажиглагдаж, судлаачид сэтгүүл зүйн шинэ чиглэлүүдэд анхаарлаа хандуулах явдал нэмэгдсэн нь ажиглагдаж байна. Судлаач Л.Норовсүрэн сонины бичлэгийн төрөл зүйл, иргэний сэтгүүл зүй, редакторлах зүй, Т.Баасансүрэн Монгол дахь ардчилсан чөлөөт хэвлэлийн төлөвшил, Б.Болд-Эрдэнэ олон нийтийн мэдээллийн харилцаа, ОНМХ-ийн реклам сурталчилгаа, Ч.Чойсамба сонины хэл найруулга, экологийн сэтгүүл зүй, сэтгүүлчийн ёс зүй, Д.Цэмбэл, Ч.Базар нар эрэн сурвалжлах сэтгүүл зүй, Д.Дагиймаа ОНМХ-ийн реклам сурталчилгаа, радио сэтгүүл зүй, Б.Наранбаатар олон улсын сэтгүүл зүй, Г.Мэндхүү эдийн засгийн сэтгүүл зүй, радио сэтгүүл зүй, С.Дэлгэрмаа, Б.Чинзориг нар интернэт сэтгүүл зүй, Т.Оюунбилэг мэдээллийн эх сурвалж, Н.Ариунзаяа нийтлэлийн танин мэдэхүйн асуудал, Х.Энхтуяа, Н.Мөнхзориг бичлэгийн төрөл, зүйл, Л.Амарзаяа, Ц.Оюунтунгалаг радио сэтгүүл зүй, Г.Өнөрбаяр, Н.Урантогтох нар PR буюу олон нийтийн харилцаа, Л.Ариун экологийн сэтгүүл зүй, С.Энхцэцэг, Б.Солонго, Б.Нацагдорж, Т.Өнөрсайхан, Д.Нарантуяа нар телевизийн сэтгүүл зүй, М.Мөнхмандах, Х.Ариунчимэг, Б.Лутаа, Б.Галаарид нар өөрчлөлт шинэчлэлийн үед ОНМХ-д гарсан өөрчлөлт, чөлөөт хэвлэлийн төлөвшил, Д.Сандагсүрэн нийтлэлийн ур

чадвар, П.Цэрэнням хүүхдийн хэвлэл, М.Наранчимэг “Монголын нууц товчоо”-ны нийтлэлийн шинж, Т.Батзориг ХМХ-ийн хараат бус байдал, Д. Цэнд эмэгтэйчүүдийн хэвлэл, Д.Идэржаргал сэтгүүлчийн ёс зүй, Ч.Энхбат эдийн засгийн сэтгүүл зүй, Б.Болормаа орон нутгийн ХМХ, Б.Отгонбаяр, Б.Баярмаа нар ОНМХ-ийн эрх зүйн зохицуулалт зэрэг асуудлаар эрдмийн зэрэг хамгаалж, ном бичиж, өгүүлэл нийтлүүлсэн нь үүний тод жишээ юм. Судалгааны чиглэл олширч, судлаачдын тоо нэмэгдэж байгаа нь судалгааны арга зүй, арга нь тэр хэмжээгээр өргөжин тэлж, гүнзгийрч байгаагийн илрэл юм. Мөн гадаад дотоодын янз бүрийн байгууллагуудын тус дэмжлэгээр сэтгүүл зүйн салбарт явуулж буй төсөл, зохион байгуулж буй эрдэм шинжилгээний хурал, сургалт семинар ч Монголын сэтгүүл зүйн судалгааны хүрээг өргөжүүлэх, шинэлэг санал зөвлөмж дэвшүүлэх, барууны сэтгүүл зүйн судалгаанд түгээмэл хэрэглэдэг зарим аргыг нэвтрүүлэхэд зохих нөлөө үзүүлж байна.

1 1980-аад оны дунд үеэс манай томоохон хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд судалгаа эрдэм шинжилгээний байгууллагуудтай хамтран социологийн судалгаа явуулж эхэлсэн нь сэтгүүл зүйн судалгааны арга зүйг баяжуулахад чухал үүрэг гүйцэтгэсэн. Үүнд 1987 онд МСХ-ноос хүлээн авагчид болон сэтгүүлчдийн дунд явуулсан, 1983 онд МРТХГ, ШУА-ийн Философи, социологи, эрх зүйн хүрээлэнтэй хамтарч явуулсан судалгаа чухал ач холбогдолтой болсон. Сүүлийн жилүүдэд МУИС-ийн сэтгүүл зүйн тэнхим хүлээн авагчид болон сэтгүүлч уран бүтээлчдийн дунд ийм социологийн судалгааг

хэд хэдэн удаа явуулж, тодорхой үр дүнд хүрсэн. 1995 онд Данида төслийн хүрээнд Монголын хэвлэлийн хүрээлэнг (МХХ) байгуулсан нь сэтгүүл зүйн практик талын судалгааг хөгжүүлэх, ялангуяа мониторингийн судалгааны аргыг өргөн нэвтрүүлэхэд тодорхой үүрэг гүйцэтгэсэн. Мөн ХМХ-ийн эрх зүйн орчныг судлахад “Глоб интернейшнл” ТББ нэлээд санаачилгатай ажиллаж, хэд хэдэн төсөл хэрэгжүүлж, гарын авлага хэвлүүлсэн нь зохих үр дүнд хүрсэн. Энэ бүхэн нь сэтгүүл зүйн социологийн, мониторингийн аргыг ОНМХ-ийн судалгаанд хэрэглэх шинэ боломжийг нээж өгснөөрөө ихээхэн ач холбогдолтой юм.

Гэхдээ манай ХМХ-ийн зарим төрөл, сэтгүүл зүйн зарим асуудал маш бага судлагдсаныг хэлэх хэрэгтэй. Тухайлбал, радио сэтгүүл зүй, цахим сэтгүүл зүй, мэдээллийн агентлаг, баримтат кино, орон нутгийн ХМХ, тогтмол хэвлэлийн чухал төрөл болох сэтгүүл, сэтгүүлчийн ур чадвар, сонин хэвлэлийн дизайн, хэл найруулга, нийтлэлийн үр нөлөө, мэдээллийн багтаамж болон Монголын сэтгүүл зүйн хөгжилд томоохон хувь нэмэр оруулсан сонин, сэтгүүлчид, мөн манай ахмад сэтгүүлчдийн бүтээлүүдийг нарийвчлан судлах зэрэг олон арван асуудлыг нэрлэж болно. Манай нэртэй судлаачид Г.Дэлэг, Л.Норовсүрэн, Т.Баасансүрэн нар Монголын сэтгүүл зүйн түүхийг тоймлон судлах талаар томоохон алхам хийж, цаашид гүнзгийрүүлэн судлах үүд хаалгыг нээж өгсөн боловч манай залуу судлаачид зуу гаруй жилийн түүхтэй Монголын сэтгүүл зүйн түүхийн олон чухал асуудлыг зориглон барьж авч нарийвчлан судлах талаар идэвхтэй алхам хийх-

гүй байна. Мөн сэтгүүл зүйн онолын судалгаа ч эхлэл төдий байгаа бөгөөд 1990-ээд оноос хойш манай сэтгүүл зүйд орж ирсэн шинэ чиглэлүүд, шинэлэг хандлагууд, нийтлэл, нэвтрүүлгийн агуулга, бичлэгийн төрөл, зүйл, ур чадвар, ОНМХ-ийн систем, удирдлагын субъект, хүлээн авагчдын бүтэц бүрэлдэхүүн, сэтгэл зүйд гарсан өөрчлөлт зэрэг олон асуудал эзнээ хүлээж байна. Дээр дурдсан асуудлуудын тодорхой хэсгийг манай зарим судлаач өөрсдийн бүтээлд хөндсөн боловч зөвхөн эхлэлийг л тавьсан учраас цаашид гүнзгийрүүлэн судлах, эрдмийн зэрэг горилосон болон бие даасан нэг сэдэвт зохиолын түвшинд авч үзэх шаардлага тавигдаж байна. Үүнд юуны өмнө сэтгүүл зүйн сургалт-судалгааны байгууллагууд, ялангуяа сэтгүүл зүйн чиглэлээр магистр, докторын сургалт явуулдаг их, дээд сургуулиуд онцгой анхаарах нь чухал юм. Манай сэтгүүл зүй судлаачдын судалгааны дадлага, туршлага, сэтгүүл зүйн онолын талаарх суурь мэдлэг, гадаад хэлний мэдлэг, судалгааны материаллаг бааз зэрэг олон хүчин зүйлээс шалтгаалан сэтгүүл зүйн судалгааны арга зүй, аргыг сэтгүүл зүйн хөгжлийн өнөөгийн шаардлагын түвшинд бүрэн дүүрэн ашиглаж чадахгүй байна. Товчоор хэлбэл, Монголын сэтгүүл зүйн судалгааны арга зүй эхлэл төдий байгаа бөгөөд цаашид тусгайлан судалж, томоохон судлагдахууны хэмжээнд авч үзэх шаардлагатай юм.

Арга зүйн асуудлын талаарх сэтгүүл зүй судлаачдын санал бодол ихээхэн зөрчилтэй, хараахан нэг мөр болоогүй байна. Тиймээс “Сэтгүүл зүйн судалгааны арга зүй” хэмээх ойлголтыг тодорхойлогч үндсэн категориудыг системчлэх, шинжлэх ухаа-

ны мэдлэгийн энэхүү онцгой салбарын өвөрмөц онцлогийг илрүүлэх, энэ талаарх янз бүрийн үзэл бодлыг нэгтгэн дүгнэх шаардлага тулгарч байна.

Арга зүйг аргуудын тухай сургаал, танин мэдэхүйн онол ба логик, өөрөөр хэлбэл шинжлэх ухааны нэгтгэн дүгнэсэн туршлага, түүний бодит байдлыг судлах арга болгон хувиргасан, логикийн үүднээс тунгаан бодсон түүхэн хөгжлийн болон ололт амжилтын үр дүн мөн гэж тодорхойлох хандлага голлох байр эзэлдэг. Арга зүйн ач холбогдол нь зөвхөн нэг л бүтээлийн хүрээнд “хатуу баригдахгүй”, түүхэн хөгжлийн янз бүрийн үе шат, нөхцөл байдал, нийгмийн болон уран бүтээлийн үйл явцуудыг өргөн хүрээнд судлах замаар үе үеийн эрдэмтэн судлаачдад судалгааны өргөн боломжийг нээж өгөхөд оршино. Арга зүй бол харьцангуй тогтвортой, тодорхой нэг аргын адил томоохон өөрчлөлтөд орохгүй бөгөөд түүний өөрчлөлт нь ямагт боловсронгуй болж, баяжин төгөлдөржих явдал юм. Боловсронгуй болгох нь судлаач бүр өөрийн практик болон нэгтгэн дүгнэх үйл ажиллагаагаар тодорхой хэмжээний хувь нэмэр оруулдаг хамт олны бүтээлч ажиллагааны үйл явцын үр дүн байдаг. Энэ утгаар авч үзвэл тодорхой нэг арга тухайн судлаачийн мэдлэг чадвар, дадлага туршлага, туурвиж буй бүтээлийн онцлог, зорилго, чиглэлээс шалтгаалан ямагт баяжин хөгжиж, төгөлдөржиж байдаг онцлогтой юм. Өнөөдөр бидний сэтгүүл зүйн судалгаанд өргөн хэрэглэж буй янз бүрийн аргууд бол урт удаан хугацааны туршид судлаачдын бүтээлч сэтгэлгээ, нөр их хөдөлмөр, практик үйл ажиллагааны үр дүнд бий болсон зүйл юм. Тиймээс

ч эрдэмтэн болгон арга ба арга зүйг өөрсдийн бүтээлч үйл ажиллагаанд тулгуурлан янз бүрээр тайлбарласан байдаг.

Судалгааны бүтээлүүдэд арга зүйн мөн чанарын талаар янз бүрийн санал бодол байдаг ч шинжлэх ухааны ерөнхий арга зүй бол философи мөн гэдгийг бүгд хүлээн зөвшөөрдөг. Философи арга зүй болохын хувьд судлаачийг байгаль, нийгэм, сэтгэхүйн ерөнхий хуулиуд, зүй тогтлуудын талаарх мэдлэгээр хангаж, судалж буй асуудлын харилцаа холбоог, нэгдмэл ертөнцийн хүрээнд таньж мэдэх боломж олгодог. Ийм мэдлэггүйгээр ямар ч шинжлэх ухааны судалгаа урагшаа алхах боломжгүй, судлаач болохын тулд юуны өмнө философи, нийгэм-хүмүүнлэгийн ерөнхий суурь мэдлэгийг эзэмшсэн байх шаардлагатай гэдгийг үүгээр тайлбарлаж болно. Шинжлэх ухааны аль ч салбарын судалгаа суурь, эсвэл хавсралт гэдгээс үл шалтгаалан нийгэм, хүн төрөлхтний хөгжлийн зүй тогтолтой салшгүй холбоотой бөгөөд тухайн судалгааны үр дүн нь тэр нийгэм, хүн төрөлхтний сайн сайхны төлөө үйлчилдэг онцлогтой. Тэгвэл судлаач хүн нийгмээ таньж мэдэхгүйгээр, тухайн салбарын тулгамдсан асуудлууд, нийгмийн хэрэгцээ шаардлагыг мэдэхгүйгээр амжилтад хүрэх боломжгүй юм. Энэ бол бүх шинжлэх ухааныг зөвхөн философийн аргаар судалж, үр дүнд хүрнэ гэсэн үг хараахан биш гэдгийг хэлэх хэрэгтэй.

Аливаа нийгмийн шинжлэх ухаан, түүний дотор сэтгүүл зүйн шинжлэх ухаан философийн ийм ерөнхий арга зүйг удирдлага, чиглэл болгохын зэрэгцээ өөрийн гэсэн арга зүйн асуудлууд, тэднийг боловсруулах

өвөрмөц онцлог шинжтэй байдаг. Шинжлэх ухаанд "тийм тусгай арга зүй", өөрийн гэсэн "тодорхой арга зүй" оршиж буйг шинжлэх ухаан судлаачид бодит байдлын тодорхой нэг хязгаарлагдмал хэсгийн зүй тогтол, харилцаа холбоогоор, түүний хөдөлгөөний хэлбэрээр тодорхойлогддог гэж үздэг байна (Штофф, 2015).

Аливаа шинжлэх ухааны арга зүй нь тухайн шинжлэх ухааны агуулга, нийтлэг арга болон онолын нэгдлийг илэрхийлдгийн зэргэцээ мэдлэгийн энэ салбарын хувьд зарчмын чухал ач холбогдолтой томоохон судалгааны арга зүйг өөрийнхөө бүрэлдэхүүн хэсэг болгон авдаг онцлогтой. Өөрөөр хэлбэл, сэтгүүл зүйн хувьд түүх, философи, хэл шинжлэлийн томоохон судалгаанд түгээмэл хэрэглэдэг түүхчлэн үзэх, логикийн, харьцуулан судлах аргуудыг удирдлага болгох замаар задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх, индукц, дедукц, социологийн, мониторингийн зэрэг олон аргыг оновчтой ашиглаж болно. Манай сэтгүүл зүйн түүх, онолын чиглэлээр хийгдсэн судалгааны томоохон бүтээлүүд ийм арга зүйд тулгуурлан хийгдсэн байдаг.

Арга зүйн судлагдахуун нь мэдлэгийн систем (онол) ба үйл ажиллагааны системийн харилцан нөлөөлөл мөн. Өөрөөр хэлбэл, арга зүйн судлагдахуун нь онолыг (объектив зүй тогтлыг) судлаачийн үйл ажиллагааны журам (арга) болгон хувиргах механизм юм. Гэхдээ зарим судлаач арга зүйг судалгааны практикаас салгахаас болгоомжилж, түүний бүтцэд танин мэдэхүйн онолын хамт судалгааны аргууд ба зарчмуудын нийлбэрийг багтаадаг байна. Зарим судлаачийн үзсэнээр "арга зүй бол шинжлэх ухааны дүн шинжилгээ хийх ерөнхий ба тусгай аргуудын систем

мөн” (Акопова, 2014). Энэ бүхэн нь арга зүйн бүтцийг онолын арга зүй (судлагдахуун, бүтэц, зарчим, аргуудын мөн чанар г.м.) ба практик арга зүй (судалгаа хийх явцад зарчим, аргуудыг практикийн үүднээс хэрэглэх) гэсэн хоёр хэсэгт хуваах үндэслэл болдог. Мөн энд арга зүйн зарчмууд, судалгааны аргууд, арга зүйн хандлагууд гэсэн бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг багтаах боломж олгодог.

Шинжлэх ухааны үнэн бодитой үр дүнд хүрэхэд судалгааны зарчмуудын үүрэг, ач холбогдол онцгой үүрэгтэй гэдгийг шинжлэх ухааны аль ч салбарын төлөөлөгчид хүлээн зөвшөөрдөг. А.Эйнштейн “Онолч өөрийнхөө аргыг үндэс суурь болгон хэрэглэхэд зарчим гэж нэрлэгддэг зарим нэг ерөнхий төсөөлөл зайлшгүй шаардлагатай болдог. Зөвхөн түүний тусламжтайгаар үр дагаврыг гарган авч чаддаг” (Эйнштейн, 1965) гэж тэмдэглэсэн байдаг.

Судалгааны зарчмуудын тоо, тэдний хоорондох харилцаа холбооны талаар шинжлэх ухаан судлалын бүтээлүүдэд нэг мөр болсон шийдэл алга байна. Зарим судлаач судалгааны хамгийн гол зарчим болгон түүхчлэн судлах зарчим, судалгааны үнэн бодитой байх, бүх талыг хамрах зарчмыг авч үздэг. Хоёр дахь хэсэг нь бүх талыг хамрах явдал бол судалгааны ажилд тавигдах шаардлагуудын нэг бөгөөд түүний тусламжтайгаар түүхчлэн үзэх зарчмыг хэрэгжүүлдэг гэж үздэг байна. Асуудлын гол нь зарчмуудын тоонд бус, харин тэдний нийлбэр нь танин мэдэх үйл явцад тавигдах үндсэн шаардлагуудыг илэрхийлж чадахуйц хэмжээнд оновчтой томъёологдсон, агуулга, мөн чанарыг нээж өгсөн байх нь чухал юм. Гэхдээ арга зүйн үндсэн ойлголтуудын дотор

“тал бүрийн ач холбогдол бүхий логикийн нийтлэг зарчим” (Кохановский, 1999) болох түүхчлэн үзэх зарчим онцгой байр эзэлдэг.

Энэ зарчмын мөн чанар нь судлагдахууныг түүний өөрчлөлт, хувьсгал хөгжил, хөдөлгөөнд нь авч үзэхэд оршино. Түүхчлэн үзэх зарчим бол логикийн нийтлэг зарчим бөгөөд шинжлэх ухааны танин мэдэхүйд тавигдах арга зүйн тодорхой шаардлагуудын хэлбэрээр хэрэгждэг. Түүхчлэн үзэх гэдэг нь юуны өмнө судалж буй объектыг үнэн бодитой, тал бүрээс нь авч үзэх, түүний мөн чанарыг, ерөнхий ба тусгай зүй тогтлуудыг таньж мэдэх, түүний гадаад, дотоод бүхий л харилцаа холбоог судлах явдал мөн.

Судалж буй үзэгдэлд бодитой хандах боломжийг хангадах тал бүрээс нь авч үзэх явдал бол гадаад болон дотоод онцлог шинжүүдтэй юм. Дотоод талын онцлог нь судалж буй аливаа үзэгдэл, объектыг түүний тусгай шинж, онцлогийг үндэслэж судалах боломжгүй гэдэгт оршино. Учир нь хэвлэлийн түүхийг судлах явцад ерөнхий зүйлийн тодорхой хэсгүүдийг судалгааны объект болгон авах үед үйл явц нэлээд эрчимтэй явагдах бөгөөд үнэлэлт дүгнэлт өгөх орон зай, хамрах хүрээний асуудал зөв эсэх нь эргэлзээ төрүүлдэг. Ерөнхий зүйл нэгжүүдийн хөгжилд шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэдэг нь тодорхой. Гэхдээ нэгж элементүүдээр дамжуулж аливаа судалгдахууны ямар нэгэн шинж чанар, өвөрмөц онцлогийн талаар төсөөлөл авч болдог ч энэ нь нэгжүүд ерөнхий зүйлийн зөвхөн тодорхой нэг үүргийг гүйцэтгэж, төсөөлөл төдий, өнгөцхөн мэдээлэл өгдөг учраас шийдвэрлэх ач холбогдолтой болж чадахгүй (Петряев, 1998). Тиймээс хэвлэлийн

тодорхой нэг хэв маягийг судлах замаар хэвлэл мэдээллийн хөгжлийн ерөнхий үйл явц, чиг хандлагын тухай, эсвэл нэг сонины хувьсгал хөгжлийг судлах замаар бүхэл бүтэн улс орны хэвлэл мэдээллийн төлөвшлийн тухай ярих нь учир дутагдалтай юм.

Судалгааны өргөн хүрээг хамарсан янз бүрийн материалыг авч үзэхдээ зөвхөн нийтлэлийн агуулгын чиг хандлагаас гадна хэвлэлийн түүхийн салшгүй хэсэг болох мэргэжлийн уран бүтээлийн хувьсал хөгжлийг судлах нь сэтгүүл зүйн түүхийг бүрэн гүйцэд судлах боломж олгодог. Зарим судалгааны бүтээлд материалын агуулгад гол анхаарлаа төвлөрүүлж, түүний хэлбэр, ур чадварт хэт өнгөцхөн ханддагаас сонин хэвлэлийг зөвхөн агуулга, сэдвийн хүрээнд тоймлон судлах явдал түгээмэл ажиглагддаг. Өөрөөр хэлбэл, судалгааны объектэд олон талаас нь иж бүрэн хандах аргын талаар учир дутагдалтай гэж хэлж болно. Түүхийн шинжлэх ухаан нийтлэлийн агуулгад анхаарлаа төвлөрүүлэх замаар судлагдахууныг олон талаас нь таньж мэдэх зорилгоор хэвлэл мэдээллийн мэргэжлийн, уран бүтээлийн, хэл найруулгын асуудалд илүү их анхаарлаа хандуулах ёстой.

Судлаачдын туршлагаас үзэхэд аливаа сонин хэвлэлийн шинжлэх ухааны томъёолол нь наад зах нь түүний үүсэл хөгжил, зохион байгуулалтын түүх, агуулга ба сэдвийн судалгаа, уран бүтээлийн дүр төрх гэсэн гурван бүрэлдэхүүн хэсгээс тогтдог байна.

Аливаа шинэ үзэгдэл хэзээ ч, хаана ч хоосон газар, хоосон зүйлээс үүсэж бий болдоггүй. Өмнөх үеийн хөгжлээр бий болсон тодорхой урьдач нөхцөлийн үндсэн дээр үүсэж хөгждөг. Дэвшүүлэн тавьж буй үзэл санааг үнэн

бодитой, үндэслэлтэй болгохын тулд тухайн үеийн судлагдахууны түүх болон өмнөх үеийн урьдач нөхцөлийн хоорондох, одоогийн байдал болон өмнөх үеийн байдлын хоорондох харилцаа холбоог нарийн тогтоосон байх шаардлагатай. Учир нь үүсэл хөгжлийн харилцаа холбоо, залгамж чанар тасарсан нөхцөлд танин мэдэхүйн үйл явц мухардалд ордог жамтай. Урьдач нөхцөл бол нэгж үзэгдэл, үйл явц буюу судлаачийн хэлсэнчлэн “өөрийгөө хэрэглэхийг шаардаж, бас хүлээж буй тархай бутархай материал” (Гегель, 1974) гэж ойлгож болно. Тиймээс энэ материалуудаас тухайн судалгааны судлагдахуун урган гардаг онцлогтой. Сэтгүүл зүйн түүхийг судлаачид сэтгүүл зүйн салбарын аливаа асуудал, үзэгдлийг судлах явцад тухайн судлагдахуунд илүү их анхаарал хандуулдаг түүний урьдач нөхцөлийн тухай асуулыг бага хөнддөг нь ажиглагддаг.

Түүхчлэн судлах зарчмыг тухайн судлагдахууны үүсэж бий болсон урьдач нөхцөл, одоогийн байдлын хоорондох зааг ялгааг нарийн тодорхойлж чадаагүй тохиолдолд амжилттай хэрэгжүүлэх боломжгүй юм. Үүний шалтгаан нь тухайн үзэгдлийн урьдач нөхцөл нь тэр үзэгдэл бий болоогүй байхад түүнээс үл хамааран оршиж байсан бөгөөд үзэгдлийн дотоод мөн чанараас урган гараагүй байдагтай холбоотой. Өөрөөр хэлбэл, түүнээс өмнөх үзэгдлүүдийн нөлөөгөөр бий болсон, тухайн судлагдахууны жинхэнэ хөгжил, одоогийн түүх нь эхэлсэн тэр цэгийн гадна оршиж байсан гэсэн үг.

Түүхчлэн судлах зарчим нь судлагдахууныг өмнөх үеийн үзэгдлүүдийн түүхээс ялгаж болох тэр эхлэлийг тогтоож, дараа нь бүх анхаарлаа

зөвхөн түүний түүхийг судлахад хандуулж, өөрийн гэсэн түүхэн нөхцөл байдал, өвөрмөц зүй тогтол, шинж чанар бүхий хөгжлийн үндсэн үе шатыг тогтоохыг шаарддаг. Үүнээс үзэхэд шинжлэх ухааны үүднээс үечлэх гэдэг нь түүхчлэн судлах зарчмаас урган гарсан хамгийн гол шаардлагуудын нэг мөн.

Хөгжлийн тасралтгүй байх чанарын тухай үзэл санаа бол түүхийг урсгал шинжтэй, тасралтгүй үргэлжлэх үйл явц гэж үзэх явдал биш юм. Аливаа зүйлийн, эсвэл үзэгдлийн хувьсгал хөгжлийг чанарын хувьд өөр өөр үе шатуудын нэгийг нөгөөгөөр нь ээлжлэх солих үйл явц гэж ойлгож болно. Гэхдээ тэдний хоорондох ялгааг хүчээр тогтоож болохгүй бөгөөд гол үе шатуудын хооронд залгамж холбоо тодорхой хэмжээгээр зайлшгүй оршиж байдаг онцлогтой. Энэхүү залгамж холбоо нь янз бүрийн үе шатын зүй тогтлуудыг адилтган үзэх үндэслэл болохгүй. Танин мэдэхүйн зорилго нь тухайн судлагдахууны хөгжлийн үечлэлийг нарийн тогтоох, түүхэн хөгжлийн тодорхой үе шат бүрийг түүний бодит нөхцөл байдал, жам ёсны хөгжил, объектив мөн чанарын үндсэн дээр тодорхойлохыг шаарддаг.

Арга зүйн суурь ойлголтуудын нэг болох судалгааны аргын зарчмаас ялгагдах гол онцлог нь судлаачид тодорхой зорилтуудыг шийдвэрлэхийн тулд хэрэглэж буй тусгай үйлдэл, эсвэл хоорондоо нягт холбоотой, цэгцлэгдсэн үйлдлүүдийн нийлбэр байх явдал мөн. Өөрөөр хэлбэл танин мэдэх үйл ажиллагааны идэвхтэй хэлбэр гэж ойлгож болно. Арга зүй судалгааны дэг журам, аргууд болон үйл явцын дарааллыг зохицуулдаг дүрэм журмын системийг боловсруулдаг.

Шинжлэх ухаан судлаачид судалгааны аргын бүтэц, агуулга, учир шалтгааныг тайлбарлах оролдлогыг байнга хийдэг боловч одоо хүртэл нэг мөр болсон ойлголтод хараахан хүрч чадаагүй. Тэдний тайлбар хоорондоо зөрчилтэй байгаа нь ажиглагддаг. Тухайлбал, сэтгүүл зүй судлаачид түүхчлэн судлах, социологийн, хэл шинжлэлийн, сэтгэл зүйн, харьцуулан судлах, статистикийн, агуулгын, намтарчилсан, логикийн зэрэг аргуудыг янз бүрийн түвшинд, өөр өөр дараалалд авч үздэг байна.

Сэтгүүл зүйн судалгааны хувьд хэд хэдэн бүлэг аргуудыг ашиглах талаар ярьж болно. Энэ бол *нэгдүгээрт*, шинжлэх ухааны ерөнхий аргууд болон хийсвэр логикийн (ажиглалт, туршилт, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх, индукц, дедукц г.м.) аргууд юм. *Хоёрдугаарт*, сэтгүүл зүйн өвөрмөц онцлогт тохируулан хэрэглэх боломжтой нийгмийн шинжлэх ухааны нийтлэг аргууд, *гуравдугаарт*, түүх, хэл шинжлэл талаас нь таньж мэдэхэд чиглэгдсэн аргууд (түүхэн харьцуулан судлах, эх бичгийн судалгаа, бичлэгийн төрөл зүйл, хэл найруулгын судалгаа г.м.) болно. Судалгааны арга зүйн асуудлыг боловсруулах явцад зарим судлаач сэтгүүл зүйн судлалын өөрийн гэсэн өвөрмөц аргыг олохыг хичээж, “сэт-гүүл зүй өргөн хэрэглэж буй аргуудын алинд ч өөрийн нэрийг өгч чадаагүй” (Симякин, 2012) талаар бичсэн байдаг. Гэхдээ асуудалд тэгж хандах нь үндэслэл муутай гэдгийг цаг хугацаа харуулсан байдаг. Учир нь өөрийн гэсэн өвөрмөц судлагдахуунтай нийгмийн цөөнгүй шинжлэх ухаан “өөрийн” аргыг бий болгож чадаагүй юм. Тэгсэн мөртлөө эрчимтэй хөгжиж байна. Зарим судлаачийн

бодлоор орчин үед шинжлэх ухааны нийтлэг аргууд сэтгүүл зүйн судалгааны арга болон хувирч, өөрийн гэсэн өвөрмөц шинжтэй болж байгаа нь улам тод мэдрэгдэж байна. Нэг тогтмол хэвлэлийг, эсвэл хэд хэдэн хэвлэлийг судлах явдал бол тайлбарлах, тоймлох, зад-лан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх, ангилах аргын аль алиныг

тодорхой түвшинд хэрэглэх замаар үр дүнд хүрэх нь ойлгомжтой. Гэхдээ энэ нь биологи, хэл шинжлэл, газар зүйд хэрэглэх аргуудаас өөр, тухайн шинжлэх ухааны өвөрмөц онцлогийг илэрхийлсэн байдаг онцлогтой. Мөн сүүлийн үед сэтгүүл зүйн судалгаанд байгалийн болон холимог шинжлэх ухааны, шинжлэх ухааны олон салбарыг хамарсан нийтлэг аргуудыг түгээмэл ашигладаг болсон нь сэтгүүл зүй судлал дахь шинэлэг хандлага, эрэл хайгуулын үр дүн гэж хэлж болно.

Тухайлбал, байгалийн болон нийгмийн шинжлэх ухаанд өргөн хэрэглэдэг, шинжлэх ухааны нийтлэг аргуудын нэг болох хэв маягийг тогтоох аргыг сэтгүүл зүйн судалгаанд түгээмэл хэрэглэдэг болсон. Зарим судлаач сэтгүүл зүйн судлалын арга болон хувирсан гэдгийг хүлээн зөвшөөрдөг.

Баруун Европын шинжлэх ухаанд түгээмэл хэрэглэдэг социологийн болон тоон судалгааны аргыг сэтгүүл зүйн түүхийн судалгаанд нэвтрүүлэх нь цаг үеийн чухал шаардлагын нэг болж байна. Түүхийн судалгааны энэ аргуудыг ямар ч тохиолдолд бус, зөвхөн хэрэглэх боломжтой, хангалттай баримт мэдээлэл байгаа тохиол-

долд л хэрэглэх шаардлагатай гэж үздэг. Судлаач

Э.Клиффегийн бодлоор түүхийн судалгааны хувьд тоон судалгааны арга бол хамгийн гол арга бус бөгөөд уламжлалт баримтын судалгаанд нэмэлт мэдээлэл өгөх, итгүүлэн үнэмшүүлэх чадварыг дээшлүүлэх, улам тодорхой болгоход нөлөөлдөг байна (Клиффе, 1981).

Тоон судалгааны дүн шинжилгээ бол судлаачид тоо баримтын тусламжтайгаар зөвхөн логик бодол санааг баталгаажуулах төдийгүй, нэгжээс ерөнхий рүү шилжих явцад түү-

хийн шинжлэх ухаанд харьцангуй ховор тааралддаг дүгнэлт хийх боломж олгодог. Сэтгүүл зүйн түүхэнд тоон судалгааны аргад болгоомжтой ханддаг нь янз бүрийн хардалт, сэжиглэлтэй холбоотойгоос гадна тоон үзүүлтүүдийг нэгтгэх явцад судлаачдын хувийн үзэл бодол, нийгмийн захиалга таамаглалаас шалтгаалан бодит байдлыг гуйвуулах, алдаа

«

Сүүлийн үед сэтгүүл зүйн судалгаанд байгалийн болон холимог шинжлэх ухааны, шинжлэх ухааны олон салбарыг хамарсан нийтлэг аргуудыг түгээмэл ашигладаг болсон нь сэтгүүл зүй судлал дахь шинэлэг хандлага, эрэл хайгуулын үр дүн гэж хэлж болно. Тухайлбал, байгалийн болон нийгмийн шинжлэх ухаанд өргөн хэрэглэдэг, шинжлэх ухааны нийтлэг аргуудын нэг болох хэв маягийг тогтоох аргыг сэтгүүл зүйн судалгаанд түгээмэл хэрэглэдэг болсон. Зарим судлаач сэтгүүл зүйн судлалын арга болон хувирсан гэдгийг хүлээн зөвшөөрдөг

»

гаргах, буруу зөрүү мэдээлэл өгөх магадлал өндөр гэдгийг ойлгосонтой холбоотой юм.

Шинжлэх ухаан судлалын бүтээлүүдэд “судалгааны арга”-ын хамт “арга зүйн хандлага” хэмээх ойлголт түгээмэл тааралддаг. Хэдийгээр энэ нэр томъёоны талаарх судлаачдын үзэл бодол ихээхэн зөрчилтэй боловч судалгаанд, түүний дотор сэтгүүл зүйн судлалд идэвхтэй хэрэглэж эхэлсэн нь ажиглагддаг.

Арга зүйн хандлага гэдгийг янз бүрийн арга, шинжилгээний дэг журмыг танин мэдэхүйн болон логикийн тодорхой нэгдэлд ашигласан судалгааны иж бүрэн арга зам гэж ойлгодог. Танин мэдэхүйн онолын үндсийг түүхчлэн үзэх (өөрчлөлтийг түүхийн үүднээс тусгах), логикийн (өөрчлөлтийг онолын үүднээс тусгах) зэрэг хоёр чухал арга бүрдүүлдэг. Энэ хоёр аргыг түүхчлэн үзэх аргад үндэслэгдсэн, мөн чанарын хувьд анхдагч, хамгийн амьдрах чадвар сайтай учраас бодит байдлыг таньж мэдэх арга зүйн хандлага гэж үздэг байна. Дээрх аргуудын ялгаа нь түүхчлэн үзэх арга судлагдахууны үүсэл, хөгжлийн үйл явцыг илэрхийлдэг бол логикийн арга түүхчлэн үзэхийн нэгэн адил боловч тохиолдлын шинжтэй, санамсаргүй зүйл, янз бүрийн гажилтаас ангид байдагт оршино. Хэрэв түүхчлэн үзэх хандлага судлагдахууны түүхийг илэрхийлж, түүний онолын түлхүүр болдог бол логикийн арга тэр онолыг бий болгодог. Судалгаанд түүхчлэн үзэх болон логикийн аргыг ашиглах нь судалж буй объектын түүхэн хөгжлийн үе шат бүр дэх онцлог шинж, мөн чанар, нөхцөл байдал, түүний хувьсал хөгжлийн зүй тогтол, чиг хандлагын талаар тодорхой мэдлэг олж авахад нөлөөлдөг.

Арга зүйн хандлага болох танин мэдэхүйн түүхчлэн үзэх, логикийн аргууд бол сэтгүүл зүйн судлалд өөрийн уламжлалтай, дэг жаягтай, янз бүрийн хувилбартай байдаг бөгөөд ямар арга, хандлагыг ямар түвшинд сонгож авах нь судалгааны зорилго, шинж чанараас шалтгаалдаг.

Түүхчлэн үзэх хандлагыг сэтгүүл зүйн судалгаанд синхрон ба диахроны шинжилгээ гэсэн үндсэн хоёр чиглэлээр хэрэглэдэг уламжлалтай. Сэтгүүл зүйн хөгжлийг синхроны аргаар судлана гэдэг бол сэтгүүл зүйн баримтуудыг нийгэм-улс төрийн үйл явц, нөхцөл байдалд тохирч буй эсэхийг харгалзан авч үзэх, дүн шинжилгээ хийж, харьцуулан судлах үйл явц бол диахроны арга сэтгүүл зүйн баримтуудыг түүний дотоод хөгжил, мөн чанар, залгамж холбоо, зүй тогтлын үүднээс судлахыг зорилго болгодог ажээ.

Түүхчлэн үзэх хандлагын ийм хоёр төрөл зэрэгцэн орших нь гүнзгий үндэслэлтэй, жам ёсны үйл явц мөн. Нэг дэх нь аливаа нийгэм-түүхийн судалгаанд голлон баримталдаг хандлага бөгөөд сэтгүүл зүйн нийгэм-улс төрийн мөн чанарыг, хоёр дахь нь уран бүтээлийн талыг судалж ихэнх тохиолдолд хэл бичгийн судалгаагаар хязгаарлагддаг. Өргөн утгаар нь нэг дэх нь гадаад хүчин зүйлийн нөлөөг, хоёр дахь дотоод хүчин зүйлийн нөлөөг голлон судалж, үнэлэлт дүгнэлт өгдөг арга юм.

Судалгааны практикт аль аль нь өөрийн гэсэн бэрхшээлтэй, шийдвэрлэх асуудалтай байнга тулгардаг. Тухайлбал, сэтгүүл зүйг синхроны аргаар авч үзэх гол нөхцөл, үндэслэл нь нийгмийн хөгжлийн үйл явц, үе шатыг бүхэлд нь тусгасан иргэний түүхийн суурь судалгаа зайлшгүй байх

явдал юм. Диахроны аргаар судлахын бэрхшээл нь сэтгүүл зүйн бүтээл, мэргэжлийн тал нь утга зохиолын үйл ажиллагааны нэгэн адил бүх зүйлийг нэг түвшинд авч үзэх, өнгөцхөн хандах, цөөхөн хэдэн баримтын хүрээнд үнэлэт өгөх боломжгүй байдагтай холбоотой юм.

Сүүлийн үед сэтгүүл зүйг синхрон ба диахроны аргаар судлах явдал системийн шинжилгээ хийх үндсэн дээр нэлээд идэвхтэй хэрэгжиж эхэлсэн. Системийн шинжилгээний хүрээнд сэтгүүл зүйг ерөнхий системийн хэсэг болгон авч үзэхээс гадна түүний дотоод системийг бүрдүүлдэг ХМХ-ийн төрөл хэлбэр, хэв маягууд, онолын үндсэн ойлголтууд, тулгамдсан асуудлуудад анхаарал хандуулдаг болсон.

Сэтгүүл зүйн судалгааны зарим бүтээлд түүхчлэн үзэх, логикийн аргыг хослон хэрэглэж онол-түүхийн иж бүрэн хандлагыг түлхүү барих оролдлого ажиглагдах болсон нь шинэ үзэгдэл мөн. Онол-түүхийн иж бүрэн хандлага асар их ирээдүйтэй бөгөөд зөвхөн ийм бүтээлүүд л “судлаач бүх материалуудыг цогц байдлаар нь авч үзэж, түүнийг өнгөцхөн тайлбарлахгүйгээр зөвхөн өмнөх тайлбаруудад үндэслэн шинжлэх ухааны хувьд ач холбогдолтой, үндэслэлтэй, чухал дүгнэлтүүдийг хийх боломж олж авдаг...” (Есин, 1977) байна.

Сэтгүүл зүйг судлахад онол-түүхийн хандлагыг хэрэглэх зайлшгүй шаардлага шинжлэх ухааны мэдлэгийн хөгжлийн хэрээр тоймлон тайлбарлах, баримтад дүн шинжилгээ хийх, янз бүрийн туршилт хийх замаар судалгаа хийх нь ихээхэн хязгаарлагдмал байгаагаас урган гарч байна. Нийтлэл, нэвтрүүлгийн талаар баримт мэдээлэл цуглуулж, судал-

гааны эргэлтэд оруулах, асуудлын бүх талыг хамрах, баримтыг тодорхой дэс дарааллын дагуу тайлбарлах зэрэг нь шинжлэх ухаанд зайлшгүй шаардлагатай, жам ёсны үе шат мөн. Орчин үед гол гол мэдээллийн хэрэгслүүдийн талаар ямар нэг түвшинд судалгаа хийгдэж, мэдээлэл баримтын сантай болсон ч тэр баримтуудын цаана оршиж буй зүй тогтлуудыг, мэдээллийн хэрэгслүүдийн хэв маягуудын нийтлэг шинж, өвөрмөц онцлогийг олж харсан, орчин үеийн сэтгүүл зүйн практикт үнэхээр чухал, цаг үеэ олсон, ач холбогдол сайтай дүгнэлт хийж, зөвлөмж боловсруулсан судалгааны бүтээл ховор байна. Орчин үед сэтгүүл зүйн судалгааны хэрэгцээ шаардлага, онцлог шинж нь баримт мэдээллийг цуглуулах, тайлбарлан бичихийн зэрэгцээ ОНМХ-үүдийн хэв маяг, бичлэгийн төрөл зүйл, сэтгүүлчийн ур чадвар, бүтээлч үйл ажиллагааны хэлбэр төрлүүдийн хөгжлийн ерөнхий зүй тогтлуудыг тодруулах, өргөн хүрээг хамарсан даацтай дүгнэлт хийх, тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх арга замыг эрж хайх хандлагаар тодорхойлогдох учиртай.

Сэтгүүл зүйг судлахад онол-түүхийн хандлагыг ашиглах нь онолын асуудлыг боловсруулах (онолын мэдлэгийг бий болгох), объектив зүй тогтлуудыг илрүүлэх замаар онол, түүхийн хоорондох харилцаа холбоог бэхжүүлэх арга зүйн гүүр болох үүргийг гүйцэтгэдэг. Энэ хандлагын арга зүйн ач холбогдол нь боловсруулсан онолын үндэслэл нь шинжлэх ухааны мэдлэгийн хөгжлийн явцад танин мэдэхүйн үйл ажиллагааны удирдамж болж, арга зүйн үүргийг гүйцэтгэхэд оршино. Энэ бол сэтгүүл зүйн онолын үндэслэл, дүгнэлт зэрэг нь танин мэдэхүйн тодорхой зарчим

болон хувирч байна гэсэн үг. Ийм зарчмуудын тусламжтайгаар онолын ба арга зүйн мэдлэгийн, онол ба арга зүйн хоорондох харилцаа холбоог, түүний учир шалтгааныг илрүүлэх, тайлбарлах боломжтой юм.

Түүхчлэн үзэх ба логикийн аргын нэгдэлд үндэслэгдсэн онол-түүхийн хандлага сэтгүүл зүйн шинжлэх ухааны хамгийн чухал зорилтуудын нэг болох үндсэн категориудын системийг бүрдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэх болно. Тухайн объектын зөвхөн түүхийг судлахаас гадна энэ талаарх мэдлэгийн үүсч боловсрсон үйл явц, тэр түүхийг тусгаж буй үндсэн ойлголт, категориудын түүхийг давхар авч үзэх шаардлагатай. Сэтгүүл зүйн шинжлэх ухаанд үндсэн ойлголтуудыг тодорхойлох оролдлого хийгдэж байсан ч өнөөдөр хүртэл үндсэн категориудын хүлээн зөвшөөрөгдсөн систем алга, хамгийн гол ойлголтуудыг бүрэн төгс тодорхойлж чадаагүй байна. Хэрэв судлагдахууны гол зөрчлийг илэрхийлж чадахуйц үндсэн ойлголт, нэр томъёоны хуулийг боловсруулж чадсан тохиолдолд тухайн шинжлэх ухаан өөрийн зорилгод хүрдэг гэсэн үзэл баримтлалыг иш үндэс болговол сэтгүүл зүй энэ зорилго руу дөнгөж анхны алхам хийж байна гэж хэлэх үндэстэй. Үүний шалтгаан нь онол-түүхийн иж бүрэн хандлагыг ашиглаж ирсэн уламжлал байгаагүй, үүнийг судалгаанд хэт орой хэрэглэж эхэлсэнтэй холбоотой юм.

Сэтгүүл зүйн хөгжлийн өнөөгийн түвшин энэ чиглэлийн аливаа судалгааны арга зүйн үндсийг чиглэсэн зорилготой, үндэс суурьтай боловсруулахыг шаардах болсон. Судалж буй асуудлыг арга зүйн үүднээс сайн эзэмших нь судлагдахууныг болон судалгааны зорилго, зорилтуудыг

үнэн зөв, оновчтой тодорхойлох эрдэм шинжилгээний эрэл хайгуулын үр ашгийг дээшлүүлэх, практикийн өндөр ач холбогдолтой, цаг үеэ олсон, үндэслэл сайтай дүгнэлт хийх боломж олгодог.

Сэтгүүл зүйг шинжлэх ухааны үүднээс таньж мэдэх үйл явц нэлээд эрчимжиж, хөгжлийн шинэ шатанд гарсан нь судалгааны арга зүйг шинжлэх ухааны мэдлэгийн тусгай салбар гэж үзэх дүгнэлтэд хүргэсэн.

Цаашид танин мэдэхүйн үйл ажиллагааг судалдаг чиглэлийг, тэр дундаа сэтгүүл зүйн судалгааны арга зүйг бие даасан салбар ухаан болохын хувьд нэлээд боловсронгуй болгох шаардлагатай байна. Ийм салбар ухаан төлөвшиж эхэлснийг судалгааны зорилго, судлагдахуун нь бие даасан шинжтэй болж, сэтгүүл зүйн онол, практик, түүнийг таньж мэдэх тулгамдсан асуудлуудыг цогц байдлаар авч үзэх болсон төдийгүй, арга зүйн асуудлаар харьцангуй бие даасан бүтээлүүд гарч эхэлсэн, олон нийтийн мэдээллийн харилцааг судлах шинжлэх ухааны чиглэлүүд бий болсон зэрэг баримтууд харуулж байна.

Эшлэл

1. Штофф В. А. Современные методологии научного познания. Л. 2015. с. 5.
2. Методы исследования журналистики. Ростов-на-Дону. 2014. с.43.
3. Эйнштейн А. Физика и реальность. М. 1965. с.5.
4. Кохановский В. П. Историзм как принцип диалектической логики. Ростов-на-Дону. 1999. с.2.
5. Петряев К. Д. Вопросы методологии исторической науки. Киев. 1998. с.36.
6. Гегель. Собр. соч. Т.6. М. 1974, с.150.

7. Симякин Я. Р. Современные методы исследования журналистики // Методы исследования журналистики. Ростов-на-Дону. 2012. с.4.
8. Клиффе Э. Исследовательские методы массовой коммуникации. М. 1981. с.88.
9. Есин Б.И. О методике историко-журналистских исследований // Методика изучения периодической печати. М. 1977. с.6.

Ашигласан бүтээлийн жагсаалт

1. Гегель. 1974.Собр. соч. Т.6. М.
2. Есин Б.И. 1977. О методике историко-журналистских исследований // Методика изучения периодической печати. М.
3. Журналистика на рубеже тысячелетий (Под ред. Корнилова Е.А). Ростов-на-Дону. 2001.
4. Клиффе Э. 1981. Исследовательские методы массовой коммуникации. М.
5. Кохановский В. П. 1999. Историзм как принцип диалектической логики. Ростов-на-Дону.
6. Методы исследования журналистики (Под ред. Акопова А.И). Ростов-на-Дону. 2014.
7. Петряев К. Д. 1998. Вопросы методологии исторической науки. Киев.
8. Симкин Я. Р. 2012.Современные методы исследования журналистики // Методы исследования журналистики. Ростов-на-Дону.
9. Штофф В.А. 2015.Современные методологии научного познания. Л.
10. Эйнштейн А. 1965. Физика и реальность. М.

Abstract

In this article, the author provides an overview of the state, structure, and subjects of journalistic research methodology, as well as classification of research methods commonly used in journalism, including their benefits and areas for further development. Moreover, the author concludes that journalistic research methodology is a scientific concept and discusses the need to systematize the main categories that define the concept of journalistic research methodology, to identify the unique features of this field of scientific knowledge, and to synthesize the different views of researchers in this area.

Keywords: scientific knowledge, research ethics, methodological research, historical and logical methods, methodological structure and subject, methodological principles.